

Giriş

Kur'an'ın anlamının kesin yorumu ve müslümanları eğitme hususundaki Hz. Muhammed'in otoritesi, Hz. Peygamber vefat ettiğinde sona ermeyip müslüman topluma bırakılmış bir miras şeklinde devam etti. İslâm'daki mezhebî bölünmeler, büyük ölçüde bu otoriter yorumla ilgili rolü kimin üstleneceği üzerine birbirileri yarışan iddialar etrafında dönüp dolaştı. Sünnî müslümanlarla temsil edilen geleneğin bu konuda tek bir cevabı vardı: Ulemâ tarafından temsil edilen bir bütün olarak toplum, Hz. Muhammed'in mirasçısıdır; onların "icma" diye ifade edilen İslâm'a ilişkin kolektif yorumları, Kur'an ve Hz. Peygamber'in emirleri kadar kesindir.

Bu konuda Şîi gelenek ise farklı bir cevap önerdi: İmamlar olarak bilinen ailenin seçkin üyelerince temsil edilen Hz. Peygamber'in ailesi [Ehl-i beyt], onun otoritesinin mirasçısıdır. İlk imam Ali b. Ebû Tâlib (ö. 40/660), Hz. Muhammed'in kuzeni ve Hz. Muhammed'in soyunun kendisi ile devam edeceği kızı Fatıma'nın kocası idi. Şîiler, Hz. Muhammed'in kendi ilmini Hz. Ali'ye ve onun vasıtasıyla torunlarına aktardığını iddia ederler. Hz. Ali'nin torunlarından Mûsâ el-Kâzım'a (ö. 183/799) dinlerini anlamaları için Hz. Peygamber'in insanlığa bütün ilmi getirip getirmediği ve bu ilmin bir kısmının kaybolup kaybolmadığı sorulduğunda onun cevabı, "Hayır! İlim kaybolmamıştır, Ehl-i beyt'i ile devam etmektedir"¹ şeklinde olmuştur. Mûsâ el-Kâzım'ın babası Ca'fer es-Sâdık da (ö. 148/765) aynı cevabı vermiş ve şöyle demiştir:

"Kur'an bütün soruların cevabını ihtiva eder; ancak insanların akli onları yakalayamaz. Bununla beraber, damarlarında, Allah'ın iradesiyle hareket eden Hz.

* Bu makale, Jonathan Brown'un *Hadith: Muhammad's Legacy in The Medieval and Modern World* (Oneworld Publishing, Oxford 2009) adıyla İngilizce olarak kaleme aldığı eserin, 123-143. sayfalarında yer alan "Prophetic Traditions in Shiite Islam" başlığı altında İmamiyye'nin hadis anlayışına tahsis edilen bölümün tercümesidir. Metin içinde köşeli parantezle verilen kısımlar ve Hz. şeklindeki saygı ifadeleri bize aittir. (çev.)

** Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, i_kutluay@yahoo.com

1 Küleyni, Muhammed b. Yakub, *el-Kâfi*, I, 150.

Peygamber'in gaybî ilmi dolaşan bir imam, bu soruların cevaplarını avucunun içine bakar gibi Kur'ân'da kolayca görebilir."²

Hadisler, Hz. Peygamber'in mirasını, kendi toplumu içinde yaşarken zamanla Medine dışına yayılan nesiller vasıtasıyla nakletmek için bir vasıtaydı. Şîa, Hz. Peygamber'in otoritesinin mirasçıları ile ilgili farklı bir anlayışı benimsediği için, Şîa'nın [âlimlerinin] hadis geleneğinin Sünnî meslektaşlarından büyük ölçüde farklı olması hiç de şaşırtıcı değildir. Dünya Şiileri'nin çoğunluğu İmâmî ya da İsnâ Aşarî (On İki İmam'a "İnanan" denilmesinin sebebi, onların Hz. Peygamber'in otoritesinin on iki imam vasıtasıyla devam ettiğine inanmalarındır.) inancına mensuptur; İmâmî hadis ilmi, diğer Şii mezheplerden ayrılır. Biz bu bölümde esas olarak İmâmî Şii hadis ilmine odaklanacağız. Önceki bölümde olduğu gibi, *sahih* ya da *mevzu hadis* ifadesi, Müslümanların standartlarına göre güvenilirliğe işaret eder, Batılıların tarihî olan otantik [*sahih*] ya da uydurma hadis [*mevzû*] ifadesine değil.

Ehl-i sünnet'e göre hadisler, yegâne mâsum kabul edilen Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetlerdir. İmâmîyye Şîası'nda ise Hz. Peygamber'in mâsumiyeti, imamların şahsında devam etmektedir. Her bir imam, oğullarından birini kendinden sonra gelecek imam' olarak tayin eder. İmamlar, Hz. Peygamber'in hadislerinin sadece en iyi kaynağı değil, kendi hadislerinin de kaynaklarıdır. Bundan dolayı İmâmî Şiilerin büyük çoğunluğuna göre hadisler üç şekilden biri ile meydana gelir:

1. Hz. Peygamber'den sonra onun bir hadisi, imamlardan oluşan bir isnadla nakledilir.

2. İmamın bir sözü, daha sonra gelen imamlar tarafından kendisinden nakledilir.

3. Bir imamın sözü, kendisine tâbi olanlardan meydana gelen bir isnadla kendisinden nakledilir.

1. Ali b. Ebû Tâlib
2. Hasan
3. Hüseyin
4. Ali Zeynelâbidîn
5. Muhammed el-Bâkır
6. Ca'fer es-Sâdık
7. Mûsâ el-Kâzım

2 Küleynî, *el-Kâfi*, I, 158-160.

8. Ali er-Rızâ
9. Muhammed et-Tâkî
10. Ali en-Nâkî
11. Hasan el-Askerî
12. Muhammed el-Mehdî: Gâib İmam

Tablo: 4.0 On İki İmam

İmamdan başka bir imam	Hiz. Peygamber'den bir imam	İmamdan bir râvi
<p>Râvi</p> <p>↑</p> <p>Mûsâ Kâzım (Yedinci İmam)</p> <p>↑</p> <p>Ca'fer es-Sâdık (Altıncı İmam)</p> <p>↑</p> <p>Ali b. Ebû Tâlib (İlk İmam) dedi ki: "Açgözlülük, imanı terk etmek anlamına gelir."</p>	<p>Râvi</p> <p>↑</p> <p>Râvi</p> <p>↑</p> <p>Ca'fer es-Sâdık (Altıncı İmam)</p> <p>↑</p> <p>Hiz. Peygamber: "Ben kimin efendisi isem Ali de onun efendisidir" diye buyurdu.</p>	<p>↑</p> <p>Râvi</p> <p>↑</p> <p>Ca'fer es-Sâdık (Altıncı İmam) dedi ki: "Bizim, yani Ehl-i beyt'in civanmertliği, Ehl-i beyt'ten ona bize karşı hata yapanları affetmemizdir."</p>

Şiâta Hadis

Şekil 4.1 İmâmiyye Şiasında Hadis İsnad Türleri

Bir hadis ister Hiz. Peygamber, isterse bir imam kaynaklı olsun yahut da imamla Hiz. Peygamber arasındaki isnad ister muttasıl olsun isterse olmasın önemli değildir; son tahlilde imamlar mâsumdur ve onlar Hiz. Peygamber'den tevârüs ettikleri bir otorite ile konuşurlar. Meşhur bir Şii hadis bunu açıkça ifade eder; altıncı imam Ca'fer es-Sâdık'ın şöyle dediği nakledilmiştir:

"Benim hadislerim babamın hadisleridir, babamın hadisleri büyük babamın hadisleridir. Onun hadisleri Hüseyin'in hadisleridir. Hüseyin'in hadisleri Hasan'ın, Hasan'ın hadisleri imanın komutanı olan İmam Ali b. Ebû Tâlib'in hadisleridir. Onun

hadisleri ise Allah Resûlü'nün (a.s.) hadisleridir. Allah Resûlü'nün hadisleri ise yüce olan Allah'ın sözleridir.”³

Şiîler, bazen Hz. Peygamber'den, Sünnîler gibi ashâb vasıtasıyla hadis rivayet etmişse de, bu ancak aşağıda da müzakere edeceğimiz üzere, polemik amacıyla yapılmıştır. Şiîler Hz. Peygamber'in neslinden gelen imamların aldatılmaya ve yanlış yönlendirmeye karşı korunmuş olduklarına inandıklarından, onlara göre Hz. Peygamber'in çok yanılmış olan ashâbının hepsine güvenmek için pek az sebep vardır.

1. İlk Şiî Hadis Edebiyatının Gelişimi

Üç önemli olay, İmâmiyye Şiâ'sı toplumunu tanımladığı gibi, aynı zamanda bu üç hadisenin onların hadis anlayışını şekillendirmede önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bunların ilki, ilk müslümanların Hz. Ali ve soyunun siyasi ve dinî lider olma hakkını kabul ve teslim etmiş olmamasıdır. Hadis râvileri olarak ashâbın güvenilirliğini benimseyen Sünnîlerden farklı olarak Şiîler bu kurucu nesil olan ashâbın başarısız olduklarına inandılar. Ali'nin Hz. Peygamber'den sonra halife olma hakkını teslim etmeyen herhangi bir sahâbî, zulme iştirak etmiş ve gerçeği inkâr etmiş demektir.

İkincisi, dinî liderliğin Hz. Peygamber'in soyunda olduğunu kabul eden diğer Şiî gruplar gibi İmâmî Şiîlere göre de Hz. Peygamber'in Ehl-i beyt'ine dayanma, imamlar silsilesinin sona erdiğinin görülmesiyle bir krizle sonuçlanmıştı. 260/874'de on birinci imam Hasan el-Askerî Abbâsî sarayında gözetim altında iken vefat etmiştir. Genç imamın halkın bildiği bir vârisi (çocuğu) yoktu. Şiî imamlar, Kur'ân'ın yetkili müfessirleri ve Hz. Peygamber'in mirasçıları olup genelde kendilerine tâbi olanlara İslâm'ın otoriter yorumcuları olarak hizmet etmişlerdi. [Son imamın ortadan kaybolmasıyla birlikte] şimdi bu ihtiyacı kim görecek? Şiî toplumun bazı mensupları, on birinci imamın gerçekte bir oğlunun olduğunu, bunun Abbâsî halifesi tarafından halktan gizlendiğini iddia ettiler. Adaletten mahrum kalmış dünyadan bıkan küçük çocuk, Samarra'da bir yeraltı mağarasında, ileride Hakka rehberlik edilmiş mehdi olarak dönmek ve şu anda dünya nasıl zulümle doldurulduysa onu adaletle doldurmak için dönecekti. *Gaybeti* müteakip on sene sonra Şiî toplumun bazı üyeleri Gâib İmam'la irtibat kurduklarını ve hatta toplumun kendilerine sordukları soruları onâ yönelttiklerini iddia ettiler. Nihayet meşhur Şiî âlim İbn Ravh el-Nevbahtî, Gâib İmam'ın bu fonksiyonunu, onun iki “sefir”i olduğu şeklinde formüle edip sistemleştirdi.⁴

3 Küleynî, *el-Kâfi*, I, 136-137.

4 Halm, *Shiism*, s. 36.

329/941 yılında üçüncü oluşturucu (*formatif*) hadise meydana geldi: Bu son sefirin ölmesidir. Bu tartışmalı makam, çokları tarafından iddia edilmiştir ve bu, hem Gâib İmam hem de Şii toplum açısından çok problemlidir. Artık Gâib İmam'la Şii toplum arasındaki bütün bağlantı İmam dönünceye kadar kesilmiş oldu. Son sefir, ölümünden hemen önce bağlılarına Gâib İmam'ın kendisine “*Her kim benimle bundan sonra bağlantı kurduğunu iddia ederse asılsızdır*”⁵ diye bildirdiğini haber vermiştir.” Allah'ın, dininin otoriter bir yorumcusu olarak kendilerini yalnız bırakmayacağına inanan Şii toplum [İmam'ın gaybetiyle birlikte] kendisini tamamen yalnız buldu. Bu görev artık âlimlerin omuzlarında idi. Onunla bir irtibat kurmasalar da âlimler Gâib İmam dönünceye kadar onun vekilleri olarak davranacaklardı.

Bu kriz dönemidir ki, on ikinci imamın ilk gaybetinden başlayıp nihâi tabiatüstü bir mevkie geçmesi (*occultation*) ile zirveye ulaşarak [bu dönemle birlikte] en erken Şii akidesinin ve hadisin geliştiğini görürüz. Birincisi, merkezleri olan İran'ın Kum ve Rey şehirlerinde yaşayan İmâmî toplum, kendilerini, gerçekte ilk imamların Hz. Ali'nin dünyevî hayatı sona erdikten sonra atandıklarını ve [Ali'nin] beklenen mehdi olarak döneceğine inanan diğer Şii fırkalardan ayırt etmek zorundaydı. Hasan b. Mûsâ en-Nevbahtî'nin (ö. 300-310/912-922) ve Sâ'd b. Abdullah el-Kummî'nin (292/905'de yazan) çeşitli Şii fırkalar hakkında IX. asırda telif edilmiş kitapları, İmâmî akîdenin günümüze ulaşan ilk kaynaklarıdır. Bu eserler, hem Hz. Ali'nin ulûhiyetine inanan ilk aşırı Şii fırkalardan hem de çoğu yedinci imam Mûsâ el-Kâzım'ın kardeşi İsmail'in gaybete ve başka bir âleme geçtiğine, ileride döneceğine inanan İsmâiliyye'den, ayrıca Mûsâ Kâzım'ın gaybetine inanan Vâkifiyye fırkasından kendilerini ayırt eden İmâmiyye Şiası'nın akîdevî kimliğini oluşturmaya çalışmışlardır.

Dahası bütün Şii fırkalarca değil birkaç önemli fırka tarafından kabul edilen on ikinci 'gâib' imam kimdir ve onun gaybetinin keyfiyeti nedir? Gâib İmam'ın babası Hasan el-Askerî'nin imametine inanan çoğu Şii aileler dahi bu soruların cevaplarını bilmiyorlardı. Kum'da büyük bir Şii bir aileden olan İbn Bâbeveyh (ö. 381/991) bu noktaları İmâmî akîdeyi kapsamlı bir şekilde formüle eden *Epistle on Beliefs* adlı kitabında kendi toplumu için aydınlatmaya çalıştı.⁶

İbn Bâbeveyh gibi İmâmî âlimlerin İmâmiyye hukukunu ve akîdesini tanımlamak için çabalarını artırmalarına hangi özellik/miras sebep oldu? Çoğu dindar müslüman gibi, Ehl-i beyt'in özel bir konuma ve dinî bir otoriteye sahip olduğuna inanan kimseler, İslâm'ın ilk üç neslinde, imamların miraslarını muhafaza etmek

5 Halm, *Shiism*, s. 36.

6 Halm, *Shiism*, s. 42.

amacıyla onların sözlerini ve kaidelerini bir araya getirdiler. Bilhassa altıncı imam Ca'fer es-Sâdık etrafındaki öğrenci topluluğu, Medine'de imamın öğretileri ile ilgili notları topladı. Ca'fer es-Sâdık'ın oğlu yedinci imam Mûsâ el-Kâzım'ın [ilmî] mirası öğrencileri tarafından çeşitli küçük kitaplarda toplandı. Hatta on birinci imam zamanına kadar Ehl-i beyt'in bağluları, Ehl-i beyt'in öğretilerini, onların hukukî ictihadlarını ve Kur'an'la ilgili tefsirlerini kaydetmeye gayret ettiler.⁷

Ca'fer es-Sâdık gibi imamların sözlerinden oluşan bir kitaba *asıl* (bu kelime kaynak anlamında olup çoğulu: *usûl'dür*) denildi. Bu *asillardan* yüzlercesi -İmâmiyye Şîası *dört yüz asıla* sahipse olmakla beraber *asilların* sayısı ile ilgili farklı rakamlar da zikredilir- bazen öğretilerini doğrudan kaydeden bir imamın öğrencisi tarafından, bazen de daha sonraki bir müdevvin tarafından kısmen imama dayanan bir isnad vasıtasıyla tedvin edildi. *Asıllar*, dinî ve ictimai tasavvuru formüle eden İmâmiyye akidesinin açıklamayı, hukukî sorgulamaları ve Ehl-i beyt'in haklı konumuna karşı çıkan kimselere ait polemiklere cevap verme gibi zorunlu malzemeyi içeriyordu.

Ayrıca ilk Şii musannıflar, kitaplarını Hz. Ali ve neslinin tarihinin yanı sıra onların *fezâil* ve *hasâisi* konusuna tahsis etmişlerdir. Ehl-i beyt'e mensup Kufeli zâhid Zeyd b. Vehb (96/714-15) Hz. Ali'nin hutbelerinden meydana gelen *Kitâbü hitâbi emîrî'l-mü'minîn*⁸ isimli bir kitap derlemiştir.

Ehl-i sünnet'in hadis geleneğinde olduğu gibi, söz konusu ilk dönem hadis kitaplarının bir kısmı, onların müellifleri olduğu farz edilen yazarlarının ölümlerinden sonra yaşamış kişiler tarafından tasnif edilmiş olabilir. Meselâ, bazı Şii âlimler bile tâbiünden Süleyman b. Kays el- Âmirî'ye atfedilen *Kitâbü's-sakîfe*⁹ isimli hadis kitabının sıhhati konusunda şüphe içindedirler. Bu asıllardan bazıları, mesela sahâbîden olan İbrahim Ebû Rafî'nin *Kitâbü's-sünnen ve'l-ahkâm ve'l-kadâyâ* adlı kitabı ve dördüncü imam Ali Zeynelâbidîn'e atfedilen *es-Sâhîfetü's-seccâdiyye*¹⁰ isimli kitabı gibi, ilk dönem hadis kitapları hakkında kuşkulara yol açmıştır. Bu kitaplar gerçekten mevcut da olabilir ya da bu kitaplar, diğer ashabın sahip olmayıp da Hz. Ali'nin ve soyunun sahip olduğu bazı hususi ilimleri göstermeye iştiaklı olan daha sonraki Şii'ler tarafından kitap formunda canlandırılıp icat edilmiş de olabilir.

Açık bir akîde sistemini, ibadetleri ve kendi imamında mevcut olmayan hukuku tafsilatlandırmaya iştiaklı duyan İmâmiyye toplumuna göre bu *asıllar* pek

7 Kholberg, Etan, *Shii Hadith*, s. 301.

8 Hossein Moderesî, *Tradation and Survival*, s. 81.

9 Kholberg, Etan, *Shii Hadith*, s. 300-301.

10 Kholberg, Etan, *Shii Hadith*, s. 306.

faydalı değildi. Bu sebeple onlar bu *asılları* konularına göre yeniden tanzim etmeye ihtiyaç hissettiler. VIII. yüzyılın başlarından itibaren Şîî âlimler, hadis seleksiyonları oluşturmaya ve onları “câmi” ve “konulu kitaplar” (mübevvab) adı altında bir araya getirmeye başladılar. Söz konusu kitaplar, ya bir konuyu ya da Ehl-i sünnet’in *sünen* ve *musannefleri* gibi pek çok konuyu içerecek şekilde düzenlendi. Meselâ, Cafer es-Sâdık’ın talebesi Gıyâs b. İbrahim, hocasının çeşitli hukuki konularda, caiz ve haram olan şeylere ilişkin öğretilerini bir araya getirdiği bir kitap tasnif etti.¹¹ İbnü’l-Kadda (ö.180/796-7) bilhassa cennet ve cehennemın evsafına ilişkin hadisleri içeren bir kitap meydana getirdi.¹²

İmamların talebeleri tarafından konularına göre tasnif edilmiş (*mübevvab*) bahsi geçen erken dönem hadis mecmuaları, İmâmîyye Şîâsına faydalandıkları ve esas aldıkları bir temel sağladı. Muhammed b. el-Hasan es-Saffâr el-Kummî (ö.290/903), imamların faziletlerine ve istisnai haklarına temas eden meşhur *Besâirü’l-derecât*’ını yazdı.¹³ İbn Bâbaveyh’in *Kitâbü’l-câmi li ziyarâti’r-rizâ’sı*, sekizinci imamın faziletlerine dair rivayetleri ve onun kabrini ziyaretin önemini gösteren rivayetleri bir araya getirmiştir. İbrahim b. Muhammed es-Sekaffî’nin (ö.283/896) *Kitâbü’l-câmi’l-kebir fi’l-fikh*’ı kapsamlı *sünen* kitaplarına çok benzemektedir.¹⁴

Kur’ân âyetlerinin nazil olma sebeplerine (esbâb’ü’n-nüzûl) dair rivayetlerle dolu bu tefsir- Şîî âlimler imama ait olup olmadığına ihtilaf içinde olsalar da- on birinci imam Hasan el-Askerî’ye atfedilmiştir.

Hatta *dört yüz asıl (usûl)* ve ilk hadis kitapları, söz konusu konulu kitaplar meydana getirilirken bozulmaya uğramıştır. Hadis rivayetinde hayli öne çıkmış olan Ahmed b. Ukde gibi bazı Şîî âlimler, bahsi geçen *asılları* orijinal halleriyle rivayet etmeyi devam ettirdiler. Yaklaşık olarak bu *asıllardan* günümüze on üçü ulaşmıştır.¹⁵ İlginçtir ki Ron Buckley’in de ifade ettiği gibi, büyük Sünnî âlimlerinden Mâlik b. Enes ve Buhârî’nin yaklaşık olarak aynı şeyi yaptığı bir zamanda Şîîler de hukuklarını geliştirmenin bir parçası olarak kendi konulu hadis koleksiyonlarını oluşturmuşlardır.¹⁶

2. Şîâ’nın Temel Hadis Kitapları

Hukuk, ibadet ve akide üzerine konularına göre tertip edilmiş olan söz konu-

11 Hossein Moderresi, *Tradation and Survival*, s. 228.

12 Hossein Moderresi, *Tradation and Survival*, s. 147.

13 Kholberg, Etan, *Shii Hadith*, s. 304.

14 Kholberg, Etan, “*Al-Usul al-Arbau’mie*”, s. 133.

15 Kholberg, Etan, “*Al-Usul al-Arbau’mie*”, s. 133.

16 Buckley, Run “On the Origins of Shii Hadith”, s. 182.

su mecmualar, Şii temel hadis kitapları sayılan Dört Kitap'ın temelini teşkil etmiştir. Bunlar Muhammed b. Yakub el-Kuleynî'nin (ö.329/939) *El-Kâfi fi ilmi'd-din*'i, İbn Bâbaveyh'in (ö.381/991) *Men lâ yahduruhu'l-fakîh*'i ve Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan et-Tûsî'nin (ö.460/1067) *Tehzîbu'l-Ahkâm ve el-İstibsâr fî mâ uhuilfe fihî'l-ahbâr* adlı iki kitabıdır. Sünnî hadis kitapları, yapı ve amaç bakımından birbirlerine çok benzer şekilde tasnif edildikleri hâlde, Şii hadis kitapları, dinî kurallar koymada hadisin rolü hakkındaki [Şîa içindeki] farklı görüşler sebebiyle değişen vasıtaları temsil eder.¹⁷

Küleynî *el-Kâfi*'sindeki amacını, "İslâm hakkında doğru bilgiye sahip olan âlimleri bulamayan Şiiler için bir kaynak sunmak ve Hz. Peygamber'den ve imamlardan nakledilen haberlerdeki karmaşıklığı gidermek" şeklinde takdim etmiştir. Küleynî, bu bilgi açığının, âlimlerin sadece Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'in sünnetine gerçek bilgi ve anlama ile başvurmada isteksizlikleri yüzünden olduğunu söyler. Onlar Kur'ân ve sünnete başvurma yerine kör taklide düşmüşler, kendi [elde ettiği] hükümleri (istihsan) ve temelsiz yorumları (*te'vil*) dikkate almışlardır. Küleynî *el-Kâfi*'nin bunlara cevap olduğunu söyler. O, dinin bilgisini isteyenler için ve doğru olanlardan (imamlar) gelen sahih haberlere göre hareket etmek isteyenler için yeterlidir.¹⁸ Yerleşmiş sünnet, doğru ve hukuka uygun davranış için bir temeldir. *el-Kâfi*, kaynaklarla ilgili meseleler ve imâmetin yapısı yanında müslümanların hayatlarında müracaat edebilecekleri her türlü hukukî konuları kapsar. Buhârî'nin *es-Sahîh*'i gibi bu kitabın gerçek yapısı, okuyucunun bu kitaptan elde etmesi gereken ders ve ibretleri açıklar. Her bir alt bölümün başlıkları, okuyucuya bölümün ihtiva ettiği hadisleri nasıl anlaması gerektiğini öğretir. Yazarın kitabına güvenmesinin sebebi, muhtevasını açıklamış olmasıdır.

Bir sonraki nesilden olan büyük âlim İbn Bâbaveyh, kapsamlı ve konularına göre yazılmış ve İslâm'ı düzgün bir şekilde anlamak için başka kaynakları olmayan İmâmiye Şîa'sına destek olmak için tertip edilmiş diğer bir hadis koleksiyonunu tamamladı. İbn Bâbaveyh'in *Men lâ yahduruhu'l-fakîh*'i, *el-Kâfi*'den daha bilinçli bir referans çalışmasıdır. Kuleynî'den farklı olarak İbn Bâbaveyh her hadisin tam isnadını [kitabın sonunda yer alan *meşyaha* bölümünde topluca zikrederek metin içinde] vermez. O okuyucunun böyle özel ayrıntılarla ilgilenmesini istemez. Daha ziyade, kendisi okuyucusuna bu kitabında tasnif ettiği hadislerin sahih olduğu teminatını verir.¹⁹

İbn Bâbaveyh ve ilk imâmî âlimler, toplumun karşılaştığı ani meydan oku-

17 Gleave, Robert, "Between Hadith and Fiqh: The Canonical Imami Collection of Akhbar, s. 351.

18 Küleynî, *el-Usûl el-Kâfi*, I, 45-49.

19 İbn Bâbaveyh, *Men Lâ Yahduruhü'l-Fakîh*, I, 71.

ma ve problemlere, sadece Hz. Peygamber'den ve imamlardan gelen hadisleri delil olarak toplumun karşılık vermesini hedeflediler. İbn Bâbâveyh'in en meşhur öğrencisi Şeyh Müfid denilen Muhammed b. el-Numan el-Hârisî (ö.413/1022), hadisleri, İmâmiyye toplumu için tafsilatlı hukuk ve akîdenin sadece sınırlı bir unsuru olarak gören bir Mutezili idi. İslâm'ı anlamak için daha geniş bir çerçevenin parçası olması gereken hadisler, daha otorite bir usta tarafından uygun bir şekilde kullanıldı ve denetlendi. Bu otorite [ona göre] akıldır. Bağdat'daki Mutezile okulunun bir takipçisi olarak Şeyh Müfid, gerçek inancı belirlemek için rasyonel araştırmanın zorunlu bir vasıta olduğuna inandı ve hocası İbn Bâbâveyh'in imamlardan gelen âhad hadislerin pek çok alanda delil olarak kullanması görüşünü terk etti.²⁰

Şiî dört temel hadis mecmuasının yarısının sorumlusu olan ve Şiâda en etkili âlimlerden Bağdat'da Şeyh Müfid'in talebelerinden biri de Muhammed b. el-Hasan et-Tûsî'dir (ö.460/1067). Küleynî ve İbn Bâbâveyh, kendi okuyucularına kitaplarının sadece sahih hadislerden oluştuğu teminatını verirlerken, Tûsî'nin iki hadis koleksiyonu bu sahihlik sürecini daha şeffaf hâle getirdi. Dahası, ona göre hadisler hüküm çıkarma konusunda daha geniş bir sürecinin açıkça ve sadece bir parçasıydı. Tûsî'nin ilk kitabı *Tehzîbu'l-ahkâm*, gerçekte asla bir hadis koleksiyonu değildir. Şeyh Müfid'in hukuk üzerine bir yorumu olan *el-Muğni*'nin kendisine özgü yapısı, hadislere dayanarak oluşturuldu. Tûsî'nin *el-İstibsar fîma uhtulife fîhi'l-ahbâr*'ı, Şâfiî gibi Sünnî âlimlerin, birbiriyle ihtilafı ve çelişkili görünen hadisleri ayıklamaya ve aralarındaki ihtilafı gidermeye tahsis ettikleri kitaplara (*İhtilâfu'l-hadis*) çok benzer (bk. beşinci bölüm).

Batılı âlimler, yukarıda adı geçen bu dört mecmuaya “Şiî hadis kanonu/Şiâ'nın temel hadis kitapları” diye atıfta bulunurlar; çünkü Şiâ, onları en sahih hadis kaynakları olarak değerlendirir.²¹ Gerçekte söz konusu bu dört kitabın tasnif edilmesiyle ilk *asillar* ve konulu hadis koleksiyonları pratik olarak kullanılmaz oldu.²² Bununla beraber temel hadis koleksiyonlarının otoritesi, ihtiva ettikleri hadislerin sıhhatini tenkit etmenin çirkin ve yasak olmasını gerektirmez. Onların temel hadis kitabı sayılması, hatasız olmalarından değil geniş kabul görmelerinden ve kullanımlarından kaynaklanmaktadır.

3. Mevcut Hadis Kitapları ve Büyük Hadis Mecmuaları

Elbette Şiâ'nın temel hadis kitaplarının telif edilmiş olması, Şiî [hadis] edebiyatının bunlarla sona erdiği anlamına gelmez. İbn Bâbeveyh birbirine mütenakız

20 Halm, s. 50.

21 Gleave, s. 352.

22 Kholberg, Etan, *Al-Usul al-Arbau'mie*, s. 135.

ve karışık hadislerin anlamlarını açıklamanın yanında, hadis seçiminde bunun arkasında yatan makul sebepleri açıklamaya birkaç kitap (*İleliş-şeria* ve *Meâni'l-ahbâr* adlı eserleri) tahsis etti. Aynı şekilde Hz. Peygamber'den, hatta öğretim amacıyla Sünnî hadis râvilerinden seçtikleri hadislerden bir seçmeyi öğrencilerine imlâ meclislerinde (*emâli*) nakleden İbn Bâbeveyh gibi büyük Şii âlimlerin kaydettikleri günümüze ulaştı. Elbette, Şii âlimler Şerîf Rıza'nın (ö. 406/1015 *Hasâisu emîri'l-mü'minin*'i ve Şeyh Müfid'in *Kitâbü'l-irşâd fi m'rifeti hüceçillâhi ale'l-ibâd*'i gibi imamların faziletleri ile ilgili kitaplar yazmaya devam ettiler. Hz. Ali'nin sözlerinden oluşan bir mecmua olan -ki bazıları açıkça Arap edebiyatının günümüze ulaşan en eski metinleri arasındadır- Şerif er-Rıza'nın *Nehcü'l-belâğ'a*'sı tam bir hadis mecmuası değilse de, Şii ve Sünnîlerin -Sünnîler bu kitabın büyük bir kısmının uydurma olduğunu düşünmelerine rağmen- edebî bir şaheser olarak görünür.²³ Keza İbn Şehrâşûb'un (ö. 588/1192) biyografilere, imamların fazilet ve marifetlerine dair eseri olan *Menâkıbu Ali b. Ebî Tâlib*, bütün biyografi edebiyatının bir mecmuası olarak sıklıkla ifade edilir. Şii hadis geleneğinde temel eserlerinin şekillenmesinden sonra en büyük dönüşüm adımı, çok daha sonra atıldı. XVII. yüzyılın başlarında Hicaz, Irak ve İran'da Şii âlimler arasında İmâmîyye Şiasî düşüncesinin millî karakterine ve Şii din adamları sınıfının hiyerarşik yapısına zıt olarak görünen bir hareket başladı. Bu eğilimin takipçileri, hukuku ve *nass*ları doğru bir şekilde anlamının yegâne yolu olarak İmâmî Şifilerin imamların hadislerine güvenlerini yeniden doğrulamaları gerektiğine inandılar. Bu sebeple onlar -haberlere dayandıklarından- *Ahbârî Ekol* olarak tanınırlar. Bu durum, onları XVII. yüzyılda Şii hadisleri toplama ve yorumlama noktasında yeni bir alâkaya sevk etti.²⁴

Sünnîlerin yaptığı gibi hadis mecmularına yönelik olarak yoğun bir yorum geliştirmemelerine rağmen Şifiler, bu dönemde mevcut hadis kitaplarını cem ederek ve yorumlayarak çok büyük birçok hadis mecmuası oluşturdular. Bunların bazıları en geniş Sünnî hadis mecmualarından daha büyüktür. Bu devasa mecmulardan üç tanesi çok iyi tanınmaktadır. İlki, Muhammed b. Hasan el-Âmilî'nin (ö. 1104/1698) *Vesâilü's-Şia ilâ ehâdisi's-şeria*'sıdır. İkincisi, Molla Muhsin Feyz el-Kâşânî (ö. 1110/1700) *el-Vâfi* adında dört temel hadis mecmuası üzerine yazdığı bir telhis ve şerh kitabıdır. Sonuncusu ise sadece büyüklük bakımından şaşırtıcı değil, aynı zamanda yazarının diğer kitaplardan iktibas ederek meydan getirilmesiyle doğruluk bakımından da büyük bir eserdir. Muhammed Bâkr el-Meclisî'nin (ö. 1110/1700) devasa eseri *Bihârü'l-envâr* 110 cilt olup, o kadar büyüktür ki, kişi bir rehber ve fihriste ihtiyaç duyar; bu fihrist Abbâs el-Kummî (ö. 1936) tarafın-

23 Bk. Zehebi, *Mizânü'l-İtidâl*, III, 124.

24 Dewin Steward, "The Genesis of Akhbari Revival", s. 188.

dan ondan daha kolay istifade edilmesi için *Sefinatü'l-bihâr* adıyla hazırlanmıştır. *Bihârü'l-envâr* Şîa tarihine uygun, Şîa inancı ve hukuku ile alâkalı hemen hemen bütün konuları kapsar. Meclis'in söz konusu eseri, sadece ilk hadis mecmularındaki hadisleri ihtiva etmekle kalmayıp, eski yazma eserler hâlinde olan *asıllardan* bir kısmı sadece bu eser sayesinde günümüz ulaşmıştır. Meclis'in eseri ansiklopedik olup eleştirel değildir; o hangi malzemenin sahih, hangisinin gayr-i sahih olduğu noktasındaki kararı okuyucularına bırakmıştır.

4. Şîa'da Hadis Tenkidi

Şîa'da hadis tenkidi, Ehl-i sünnet'ten daha sonra başlamış ve miladi XI. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Mâsum imamlar hayatta iken uydurma hadisleri belirlemede herhangi bir problem yoktu; zira daha önceki bir imama atfedilen rivayetler, onların torunları olan diğer imamlar tarafından sahih olup olmama noktasında kontrol ediliyordu.²⁵ On ikinci imamın ani gaybetini müteakip, Küleynî ve daha sonra İbn Bâbaveyh gibi Şîi âlimler, imamlara dayandırılan sadece sahih rivayetlere göre Şîi toplumun hareket etmesini sağlamanın artık âlimlerin sorumluluğunda olduğunu anladılar; zira hayatta olan mâsum bir imam artık yoktu. Âlimlerin güvenilir hadisle güvenilir olmayana ayırt etmede başarısız olmaları, Küleynî ve İbn Bâbaveyh'i hadis koleksiyonları tasnif etmeye yöneltmiştir. On ikinci imamın son gaybetinden hemen sonra, ilk on sene içinde yazılarak Zeyd el-Zerrâd ve Zeyd el-Narsî'ye atfedilen iki *asılın* uydurma olduğu, İbn Bâbaveyh tarafından kabul edilmiştir.²⁶

Küleynî ve İbn Bâbaveyh gibi erken dönem Şîi hadis âlimleri, adına *asıllar* (*usûl*) denilen imamlara ait kitapların Gâib İmam'ın yokluğunda Şîi toplumu ayakta tutacak olan bütün bilgileri içerdiğine inanıyorlardı. Daha sonra *Ahbâri Ekol* diye bilinen bu düşünce okulu, dört temel hadis kitabının *ilk asılların* tamamen güvenilir kayıtları olduğunu kabul etmişlerdir. Bağdat'ta Şeyh Müfid'in mensubu olduğu Şîi Mu'tezile mezhebinin yükselmesiyle birlikte -daha sonra *Usûli Ekol*'ün menşei olan- bu mezhep, bağımsız aklı kullanmayı ve hadisleri daha fazla tenkide tabi tutmayı savunmuştur.²⁷ Şîi âlimler, bu koleksiyonların içeriği ve kullanımını konusunda çok şüpheci davrandılar. Onlar bu kitaplara bazı rivayetlerin sapık inançlı Şîiler tarafından dâhil edildiğini kabul ettiler. Dahası dindar ve iyi niyetli *asıl* musannifinin bile bir rivayeti başka bir rivayetin yerine koyma gibi hata yapmış olması mümkündü. Sünnîlerde olduğu gibi, bazı İmâmîler, toplumsal kimliği

25 Kohlberg, Etan, "Al-Usûl Arba'u mia", s. 306.

26 Kohlberg, Etan, "Al-Usûl Arba'u mia", s. 137.

27 Kohlberg, Etan, "Al-Usûl Arba'u mia", s. 139-140.

güçlendirmeye yardımcı olmak için hadis uydurdular. Meselâ, böyle bir uydurma hadiste şöyle denilir: “Sekizinci imam Ali Rıza'nın Meşhed'de bulunan kabrini ziyaret etmek, Mekke'ye yedi kez hac yapmak değerindedir.”²⁸

a. Râvi Tenkidi

Sünnî gelenekte olduğu gibi Şii hadis tenkidi, râvilerin değerlendirilmesine ve bu bilgiyi kullanarak isnadların güvenilir olup olmadığına karar vermede bu ilmin yardımcı olmasına dayanmaktadır. Doğru bir inanca sahip olmak, İmâmiyye'nin ricâl tenkidinin merkezi unsuru idi. On ikinci imamın esrarengiz bir şekilde gaybetinden sonra toplumunun biçimlenmesi için İmâmiyye arasında şöyle bir inanç bulunmaktaydı: Müslümanlar için Hz. Peygamber ailesi (Ehl-i beyt), güvenilirlik bakımından yegâne dinî otorite idi. Nitekim Ca'fer es-Sâdık'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: “İnsanların durumlarını bizden rivayet ettiklerine göre değerlendiriniz.”²⁹

Bununla birlikte, İmâmiyye'nin ilmî hadis çalışmaları artmış ve tafsilatlı hâle gelmiş olsa da yeterli değildi. Bu bakımdan Şeyh Müfid'in öğrencisi meşhur âlim Tûsî, güvenilir olmayan râvilerden gelen rivayetleri reddetmek ve Ca'fer es-Sâdık gibi sadece “hakikatin bir parçası olan”dan hadis aldıklarının garantisini vermek için *ricâl tenkidi sistemini* geliştirmeye başladı.³⁰ Tûsî, güvenilir râvilerin tasnifi sistemini kullanıma sokan ilk İmâmî âlim olarak görülmesine rağmen, Sünnîlerde olduğu gibi diğer İmâmî hadis âlimleri, isnadları imamlara ulaştıran çok sayıda râvinin kim olduğunu ortaya koymak için uzun zamandır rivayetleri muhafaza ediyorlardı. Meselâ, bu bağlamda Ahmed b. Ukde (ö.332/944), Ca'fer es-Sâdık'a öğrencilik yapmış ve onun öğretilerini rivayet etmiş olan bütün râvilerin kimliklerini ortaya koyan büyük bir kitap tasnif etmiştir. Keza Ahmed b. Muhammed el-Hemdânî (ö.333/994) *Kitâbü't-târih ve Zikru men rave'l-hadis* adında bir kitap yazmıştır. Daha sonra Ahmed b. Muhammed el-Cevherî (ö.401/1010) *Kitâbü'l-iştimâl alâ ma'rifeti'l-ricâl*'i telif etmiştir. Bu kitaplar kaybolmuş olsa da ilk İmâmî râvilere ilişkin günümüze ulaşmış en erken tarihli kitap, Muhammed b. Ömer el-Keşşî'nin (ö.340/951) *Ricâlü'l-Keşşî*'si olup o, eserinde râvilerin tam adlarını zikretmiş, diğer râvilerle bağlantılarını ve tespit edebildiyse nerede yaşadıklarını belirtmiştir. Çoğu ilk Sünnî hadis râvileri tabakâtına dair eserler gibi, bu kitaplar da râvileri cerh ve ta'dile tabi tutmaktan ziyade, onların biyografilerini vermeyi amaçlamıştır.³¹

28 Kohlberg, Etan, “*Al-Usûl Arba'u mia*”, s. 140.

29 Halm, s. 58.

30 Küleynî, *el-Kâfi* (Karaçi baskısı), I, 129-130.

31 Kohlberg, Etan, “*Al-Usûl Arba'u mia*”, s. 139-141.

Keşşî, on ikinci imamın gaybetinden itibaren çabalarını, *Asıllar* arasına gizlice sokulan uydurma rivayetleri ve diğer malzemeyi tespit etmeye yoğunlaştırdı. Bu arada Tûsî, Şiîlerin Sünnî müslümanlardan kendilerine uyan malzemeyi aldıklarını kabul etmek zorunda kaldı. İmâmîyye, İmâmî olmayan müslümanlar tarafından uydurulup yayılan hadislere karşı tedbir alma ihtiyacı hissetti. Bununla birlikte daha büyük bir tehlike, Hz. Ali'yi ilahlaştıran aşırı Şiîlerin ya da ilk imamın esrarengiz gaybetinden sonra Hz. Peygamber'in çizgisinin bittiği şeklinde bir inanca sahip olan Şiîlerin yaydığı rivayetler için söz konusuydu. Sünnî muhaliflerin endişelerinden daha önce, İmâmî toplumun bizatihi kendisi, aşırı inançlara sahip olmadıklarını göstermek ve diğer Şiîlerden farklarını ortaya koymak zorundaydı.³²

Tûsî'nin ricâl tenkidine dair kitabı *Ricâlü't-Tûsî*, Şiî karşıtı Sünnîleri tenkit etmekten ziyade, kaybolmuş ve imameti sona erdirmiş olan, Mûsâ el-Kâzım gibi bir ilk imam bulunduğuna inanan Şiî râvileri tespitle ilgiliydi. Ricâle dair kaynaklarda, çoğu Şiînin ilk imamın gaybetine inandıkları ya da aşırı Şiî inançlara sahip oldukları için bazı râvilerin inançlarını kaybettikleri ifade edildiği hâlde, yine bu kaynaklarda Şiâ'nın sert münekkitlerinden olan Ahmed b. Hanbel'in bazı Şiî râvileri reddetmeyen yorumlarına yer verilir. Tûsî, sika olup olmadıklarını belirledikten sonra imamlardan gelen *asılları* toplayan râvilerin bir listesini vermiştir.

Ebü'l-Abbas en-Necâşî (ö. 450/1058), Şiî ricâl tenkidine dair önemli kitabı *Ricâlü'n-Necâşî*'yi derleyerek Tûsî'yi takip etmiştir. Tûsî farklı olarak kitabında Sünnî okuyucuları hedeflemiştir. O, muhaliflerinin Şiîleri hiçbir hadis isnadına ve kitabına sahip olmadıkları suçlamasından usanmış ve bunlara bir cevap olarak Şiî hadis musanniflerinin tasnif etmiş olduğu kitapları örnek vermiştir; hatta o, değerlendirmesine destek olması için, Sünnî râvilerin kitaplarını bile kullanmıştır. Öyle görünüyor ki Necâşî, Sünnî ricâl tenkidinin metot ve dilini bilerek taklit ediyordu. O tıpkı Sünnî meslektaşları gibi sık sık râvileri "zayıf" veya "sahîhu's-semâ" (doğru rivayete sahip) gibi sıfatlarla adlandırmıştır.³³

b. İsnad ve Metin Tenkidi

Tûsî, sadece hadis râvilerini değerlendiren ilk İmâmî âlim olarak görünen biri değil, aynı zamanda bu tenkitleri *sahîh* ve *merdud* hadise uygulayan kişidir. O, *el-İstibsâr* adlı eserinde isnad tenkidini kullanmıştır. Amacı, -iki sahîh rivayetin değil- birbirine mütênâkız görünen iki rivayetin, esasen güvenilir olan bir rivayetle güvenilir olmayanın çatışması olduğunu göstermektir. Şiâ'nın isnad tenkidi ilmi, Bağdatlı Cemâluddin b. Tâvûs (ö. 673/1274) tarafından, Irak'taki Hille mezhebi-

32 Ahmed b. Ali en-Necâşî, *Ricâlü'n-Necâşî*, I, 225, 240.

33 Gleave, s. 372.

nin kurucusu olan Allâme Muhammed b. İdris el- Hilli (ö. 726/1235) tarafından daha da geliştirilmiştir.³⁴

Şîî hadis tenkidi sistemi, Sünnî hadis tenkidi sistemini desteklemeye ve onun bir aynası görüntüsü vermeye devam etmiştir. Teknik terimleri ve Şîa'nın hadis tenkid metotlarını tanımlayan ilk ana kitap, Şehidü's-Sanî (ö. 965/1558) tarafından yazılmış olup, adı *Dirâyetü'l-Hadis*'tir. Esasen bu eser Sünnî muhaddis İbnü's-Salâh'ın meşhur *el-Mukaddime*'sinin telhis edilmiş hâlidir. Şîa'nın metin ve ricâl tenkid metodu sadece birkaç önemli noktada Sünnîlerin metotlarından ayrılır. Meselâ, 'hadis, sadece Hz. Peygamber tarafından değil herhangi bir mâsum imamdandır rivayet edilen şey' olarak tarif edilir. Bu, Şîa'ya imamların hadislerine de güvenme imkânı verir. Burada asıl mesele, imamların değerlendirme yapmadıkları aşırı Şîîlerden kaçınmak şeklinde görünse de bu durum, İmâmiyye'nin Gulât ile ilk imamın gaybetine inananlar (Vâkıfî) gibi güvenilir olmayan râviler kullandıklarını da gösterir. Bu tür râvilerden sadece tahrif edilmiş inançları benimsemeden önceki rivayetleri kabul edilebilir.³⁵

Şîada Sünnîlerden hadis rivayet edilmesine nadiren izin verilir. *Hasen* hadisin bir alt derecesi olan *müvessak* -daha önce tarif edildiği gibi- 'Sünnî bile olsa isnadında güvenilir râvinin bulunduğu hadis' diye tarif edilir.³⁶ Şehidü's-Sânî bir râvinin adaletine ve onun Ehl-i beyt hakkındaki uygun inancına bakmaksızın Sünnî kardeşlerini sert bir şekilde eleştirir. Bundan dolayı o, bir trajedi havasında, "Sünnîlerin gözüyle sahih olduğu varsayılan çok hadis var." der.³⁷

Sünnîlerin iyi bildiği gibi Mu'tezile, hadisin güvenilirliğini belirlemede nihai hüküm vermek için daima bir hadisin muhtevasını incelemeyi esas almıştır. XI. yüzyılda Şîa'nın Mu'tezile'nin sistemini benimsemesi sebebiyle muhteva tenkidi, Şîî hadis tenkidinde Sünnîler arasında olduğundan daha önemli bir role sahip olacaktı. İsnadın sahih olması haberin de sahih ve hukukî olarak geçerli olduğu anlamına gelmez.³⁸ Şerif el-Mürtaza (ö.436/1044), Hz. Peygamber'e veya imamlara atfedilen herhangi bir haberin akıl tarafından tashih edilmesinin zorunlu olduğunu ifade etmiştir.³⁹ Etkili âlimlerden Allâme el-Hillî, hasen gibi orta derecedeki haberleri aşırı güvenilmez olduğundan kabul etmezdi.⁴⁰

İlginçtir ki Küleynî gibi Ahbârî Ekol'e mensup ilk âlimler muhteva tenkidin-

34 Abdül-Hâdi el-Fadli ve Şehidü's-Sânî, *Introduction to Hadith, (Dirâyetü'l-hadis*'le birlikte), s. 25.

35 Abdül-hâdi el-Fadli ve Şehidü's-Sânî, *Introduction to Hadith, (Dirâyetü'l-hadis*'le birlikte), s. 25.

36 Abdül-hâdi el-Fadli ve Şehidü's-Sânî, *Introduction to Hadith, (Dirâyetü'l-hadis*'le birlikte), s. 26.

37 Abdül-hâdi el-Fadli ve Şehidü's-Sânî, *Introduction to Hadith, (Dirâyetü'l-hadis*'le birlikte), s. 25.

38 Kohlberg, *Shii Hadith*, s. 303.

39 Halm, s. 51.

40 el-Fadli ve et-Tihâni, s. 26.

de önemli bir rol üstlenmişlerdir. Meselâ *el-Kâfi*, Hz. Peygamber'den ve Ca'fer es-Sâdık'tan çok sayıda hadis aktarmıştır. Böyle bir rivayet “*Her şey Allah'ın kitabı ve sünnetle karşılaştırılır; sayet herhangi bir hadis Allah'ın kitabına ters düşüyorsa onun yanlışlığına hükmedilir*”⁴¹ şeklinde ifadelerle gelmiştir. Sünnî âlimler, Kur'an'ı açıklamada ve uygulamada hadisin önemli rolüne zıt olduğundan, Ca'fer es-Sâdık'ın yukarıda geçen ifadesi gibi görüşleri reddederlerken (bk. bu kitap beşinci bölüm) Şîa [hadisleri Kur'an'a arz etmeyi] muhteva tenkidinin önemli bir göstergesi olarak benimsemiştir.

5. Sünnî ve Şîi Hadisler Arasındaki Münasebet

Sünnî ve Şîiler arasında, hadis tahlili noktasında bazı önemli farklılıklar olmakla beraber, bu ikisi tamamen birbirinden farklı da değildir. Gerek Sünnîler gerek Şîiler müşterek asılları ve tedahülleri paylaşırlar ve İslâm tarihi yolu üzerinde müşterek olarak hareket ederler.⁴² İki mezhep arasında müşterek özellikler ve etkilere dair ana faktörler, çoğu ilk Şîilerin mezhebi olmayan inançları, Sünnîler arasındaki Hz. Peygamber ailesine olan sevgi gibi unsurlar, Şîi âlimlerin Şîi akide konusunda kendilerini müdafaa etmek için Sünnî hadislere dikkat etmelerini gerektirmiştir.

Sünnî ve Şîi hadislerin birbirinden ayrı yapısının olduğundan ne ölçüde bahsedebiliriz? Hz. Peygamber'in vefatından ilk iki yüz yıl sonra, ilk Şîilerin çoğu, müslümanların ekseriyetinden oldukça farklı bir inanç sistemini benimsemiş değillerdi. Elbette, Hz. Peygamber'den sonra halife olan ve Sünnîler tarafından benimsenen Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in idareciliğinden müşteki olan veya bunun meşruiyetini tamamen reddeden Ali ve Ehl-i beyt taraftarları bulunmaktaydı. Sünnîler genelde Şîileri muteber müslümanlar olarak görmezler. Diğer ilk aşırı Şîiler ise Ali'nin Tanrı'nın hulul (*incarnation*) etmiş hâli olduğuna inanırlar. Bunlar, diğer müslümanlar tarafından, hem Sünnî hem de Şîilerce aynı şekilde reddedilirler. Keza, Şîi imamları yegâne dinî rehber olarak gören ve gelişmekte olan İmâmî bir toplum bulunmaktadır. Bununla beraber ilk Şîilerin çoğu, sadece Hz. Peygamber'in soyunun intikamını alma, Ehl-i beyt'in karizması ve çekiciliği, Emevîler'in ve ilk Abbasîler'in daha az ideal idarelerinden hoşnut olmamaları sebebiyle Ehl-i beyt mensuplarına destek verme ile karakterize edilmişlerdir.⁴³ Hz. Peygamber'in Ehl-i beyt'ine yönelik sevgi, Hz. Ali'nin başkent olarak benimsediği ve Ümeyye Oğulları'na karşı isyan edenlerin yerleştiği Kufe'de bilhassa yoğundu.

41 Kuleynî, *el-Kâfi*, s. 179-180.

42 Brown, *Hadith*, s. 137. Meşkinî, *Vecize fi İlmi'l-Ricâl*, s. 18.

43 Buckley, s. 168.

Gerçekte hadis münekkitlerinin kabul ettiğine göre, bu tür taraftarlık içinde olan Kufeli bir hadis râvisi illa Şîî demek değildir. Bu sadece Kufeli olmanın bir parçasıdır.

Asla yanılmaz bir otorite ve İslâm'ın haklı idarecileri olarak düşünülmesede, Ehl-i beyt daima Sünnî müslümanlarca büyük hürmet görmüştür. Elbette, Sünnî ve Şîîlerin yoğun çatışma döneminde ya da İbn Teymiyye gibi muhafazakâr Sünnîler, eserlerinde, Ehl-i beyt üzerinde pek durmamışlardır. Bununla beraber Şîî karşıtlığında muannit olan Şemsüddin ez-Zehebî (ö. 748/1348), "Ali'yi sevmeyenleri Allah rahmetinden uzak etsin!" diye uyarmıştır.⁴⁴

Bilhassa İslâm'ın ilk iki asrında, müslümanlar tarafından yüceltilen Ebû Hanife ve Şâfiî gibi çoğu âlim, Ehl-i beyt'e açık bir muhabbet göstermişlerdir. Abbâsî hilafeti, aşırı Şîî olmayı cezalandırmadan önce, İmam eş-Şâfiî, "Hz. Peygamber'in Ehl-i beyt'ini sevmek zındıklık ise o takdirde böyle bir suçlamayı seve seve kabul ederim." mealinde bir mısra kaleme almıştır. Hatta en güvenilir Sünnî hadis kitapları dahi, müslümanların Hz. Peygamber'in Ehl-i beyt'ini ve onun soyunu sevmelerine ve onlara hürmet etmelerine teşvikte bulunan hadisler ihtiva etmektedir. Buhârî'nin meşhur *Sahih*'i "*Fâtıma benden bir parçadır, onu gazaplandırın beni gazaplandırmış olur*"⁴⁵ şeklindeki bir rivayeti ihtiva etmektedir.

VII. ve VIII. asırlarda Şîî hadis kitaplarının çoğu, Hz. Ali'nin faziletlerini ortaya koyan hadisleri bir araya getirmeye yönelikti.⁴⁶ Sünnî hadis münekkitlerinin çoğu bu malzemeyi benimsemişlerdir. Bizatihi Ahmed b. Hanbel, "Ali b. Ebû Tâlib'in faziletlerini ortaya koyan rivayetlere benzer şekilde, herhangi bir sahâbînin faziletlerini ifade eden ve sahih bir isnad vasıtasıyla bize ulaşan rivayet görünmemektedir."⁴⁷ yorumunda bulunmuştur.⁴⁷

Bununla birlikte VIII. yüzyılda, Ca'fer es-Sâdık gibi imamların sözleri bir araya getirilirken, hususi olarak Şîî hadislerin bağımsız bir yapı şeklinde ortaya çıktığını görürüz. Miladî 941 yılında on ikinci imamın ikinci gaybeti zamanında, Şîî hadis kitaplarını oluşturan malzemenin ana kısmı tamamlandı.⁴⁸ Acaba bu kitaplar ne tür hadislerden meydana gelmiştir?

İlki, Sünnîler arasında kesinlikle mevcut olmayan "Hz. Peygamber'in [kendi neslinden] on iki imam geleceğini önceden haber veren ve müslümanların onları takip etmelerini emreden hadisler"i gibi ya da imamların bizatihi kendi sözlerin-

44 ez-Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, IV, 357.

45 *Sahih-i Buhârî*, "Kitâbü Fedâilü Ashâbî'n-Nebî", 29.

46 Buckley, s. 168.

47 İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, II, 156.

48 Kohlberg, *Shii Hadith*, s. 299.

den oluşan birtakım rivayetler bulunmaktadır. Sünnîler ne on iki imama inanılmasını isteyen hadisleri kabul ederler ne de imamların sözlerini hadis olarak kabul ederler. Bu sebeple imamların hadislerini ihtiva eden koleksiyonlarla Şîiler, her ne kadar Sünnî konularla mükemmel bir şekilde uygun düşse de, Sünnî hadis mecmualarında bulunmayan malzemedен oluşan bir yapı tesis ettiler. *el-Kâfi*'de yer alan bir rivayette, Mûsâ Kâzım'ın, İslâm hukukunda hüküm elde etmek için kıyas yapanları lanetlemesi, Ahmed b. Hanbel'in ve Buhârî'nin [kendi görüşleri olarak] kaydettikleri ile kolayca uygun düşmektedir. Ne var ki bunlar bir imamın sözleridir ve Sünnî nebevî hadislerin dışında yer alır.⁴⁹

İkincisi, Sünnî hadis kitaplarında erken dönem Şîi hadislerinin bulunduğunu görsek de, bunlar mezhebî unsur taşımaz. İbn Bâbeveyh'in *Emâli*'sinde aynı zamanda Ali b. Ebû Tâlib'in ashâbından olan sahâbî Câbir b. Abdullah'ın Hz. Peygamber'den şu rivayeti nakledilir:

“Ali b. Ebû Tâlib benim ümmetim arasında İslâm'ı ilk kabul eden kişi olup onların en bilgisi, dininde en doğru olanı, en faziletlisi, en akıllı ve tedbirlisi, en cömerdi ve şecaat sahibi olanıdır; benden sonra imam ve halifedir.”⁵⁰

Pek çok hadis mecmuasında, hatta Abdürrezzak es-San'ânî'nin *el-Mûsânnef*'i ve Ahmed b. Hanbel'in *el-Mûsned*'i gibi erken dönem eserlerde bu hadisin “Ali ümmetim içinde İslâm'ı ilk kabul eden ve onların en bilgisidir.” şeklindeki yer aldığı görülür; ancak Ali'nin halife ve imam olduğunu belirleyen kısım mevcut değildir.

Üçüncüsü, hem Sünnîlerin hem de Şîilerin eşit olarak kabul ettikleri ve bariz olarak Ali taraftarı olup onun özelliklerini ihtiva eden bazı hadisler bulunmaktadır. Meselâ, meşhur Gadîr Hûm hadisinde, Hz. Peygamber, ashâbını Gadîr Hûm Kuyusu başında durdurmuş ve onlara “Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır.” diye buyurmuştur. Önde gelen Sünnî hadis münekkidlerinden Tirmizî ve Hâkim en-Neysabûrî bu rivayetin sahih olduğu değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Hâkim'in *el-Müstedrek*'inde, İbn Hüzeyme'nin *es-Sahih*'inde ve hatta büyük muhaddis Müslim b. Haccâc'ın *es-Sahih*'i gibi eserlerde yer alan bir rivayette Hz. Peygamber ashâbına “Size iki şey bırakıyorum. Onlara yapıştığınız müddetçe asla sapıtmazsınız; bunlar Allah'ın kitabı ve Ehl-i beyt'imdir.” diye buyurmuştur.

Doğrusu, Sünnî ve Şîiler bu hadisleri iki farklı şekilde yorumlamışlardır. Şîiler bu hadisleri, Hz. Muhammed'in Ali'nin ve onun Fâtıma kanalıyla devam eden soyunun, Ümmet-i Muhammed'in daimi ve dinî lideri olmasını arzu ettiği-

49 Küleynî, *Kâfi* (Karaçi), s. 147.

50 İbn Bâbeveyh, *Amâli's-Sadûk*, s. 7.

ne açık delil olarak görürler. Sünnîler ise bunları Ali'nin ve Ehl-i beyt'in şerefine iki teşvik ve tavsiye ifadesi olarak görürler. Ancak bu hadislerin bağlamları, Hz. Peygamber'in aynı dili kullanarak Ebû Bekir ve Ömer liderliğini övmesi konusundaki pek çok rivayetle birlikte değerlendirildiğinde onların liderlik hakkını saklı tutuyor görünmektedir.

Bazı Sünnîler, Hz. Ali lehine hadisler konusunda diğerlerinden daha az sabırlıdır. Hz. Ali lehine hadisleri kabul eden ve Şîilikle suçlanan el-Hâkim en-Neysabûrî, Hz. Peygamber'in "*Ey Fâtıma! Sen gazaplandığın zaman Allah da gazaba gelir, sen hoşnut olduğunda Allah da hoşnut olur.*" şeklindeki sözde hadisinin sahih olduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber Hâkim'in hocası Dârekutnî, Hâkim kadar müsamahakâr ve cömert değildir. O, bu hadisin beşinci imam Muhammed el-Bâkır tarafından, doğrudan ve tipik ve muteber Şîi bir isnadla Hz. Peygamber'e atfedildiğini ortaya koymuştur; ne var ki bu hadisin isnadı Sünnîlere göre mürsel olup muttasıl değildir.⁵¹

Son olarak çoğu Şîi hadis, sadece mümkün olduğu kadar çok hadis toplamayı hedefleyen ve bunları şiddetli bir tenkide tabi tutmayıp bu konuda iddiası olmayan Sünnî hadis mecmualarında yer almaktadır. Ebû Nuaym el-İsbehânî'nin *Hilyetü'l-Evliyâ'sı* gibi bu tür mecmuaların çoğu, sûfilîğin zengin mirasını belgelendirmeye adanmış çalışmalardır. Bu sebeple bu tür eserler, Hz. Ali lehine pek çok rivayeti bünyesinde barındırır. Ne de olsa Hz. Ali sûfi geleneğin atası olarak görülmüştür. Her ne kadar Sünnî sûfi sistemi, öğretilerini Hz. Peygamber'e dayandırsa da isnadların çoğunun başlangıcı Hz. Ali'dir (yedinci bölüme bakınız). Bu rivayetler, genellikle zararsız olup onların herhangi bir mezhebî yönü bulunmamakta, iyi ve takvalı davranmayı tavsiye etmektedir. İbn Bâbeveyh, beşinci imam Muhammed el-Bâkır'dan iktibas ettiği rivayete göre Hz. Peygamber Allah'ın en iyi kulları ile ilgili olarak:

"Sâlih kullar o kimselerdir ki, iyilik yaptıklarında sevinip müjde umarlar; günah işlediklerinde de tevbe ederler; Allah kendilerine lütufta bulunduğu O'na şükrederler, imtihana tabi tutulduklarında sebat ederler, öfkelenediklerinde öfkelenedikleri kişiyi bağışlarlar."

Bu rivayeti Ebû Nuaym *Hilyetü'l-Evliyâ'sında* Sünnîlerden oluşan bir isnadla nakletmiştir.⁵²

51 ez-Zehabi, *Mizânü'l-İtidâl*, II, 492; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 154.

52 İbn Bâbeveyh, *Emâli*, s. 9; Ebû Nuaym el-İsbehânî, *Hilyetü'l-evliyâ fi tabakâti'l-asfiyâ*, VI, 120. Ebû Nuaym'ın Süleyman b. Ahmed < Ahmed b. Abdülvehhab < Ebû Muğire < Resûlullah isnadıyla, ayrıca Ebû Muhammed b. Hayyân < Hennad b. Sırrî < Veki < Evzâi < Urve b. Ruveym el-Lahmî < Yahya el-Mervezi < Resûlullah isnadıyla kaydettiği hadis "*Ümmetimin hayırlıları Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim Onun resûlü olduğuma şahadet eden, iyilik yaptıklarında sevinen, kötülük işlediklerinde ise tevbe eden kimselerdir...*" şeklindedir [Çev.

Sünnîlerin çoğunun Şiî hadisleri kabul etmelerinin en büyük sebebi, XI. asırdan başlayarak Mısır, Irak, İran ve Orta Asya'da yaşayan Sünnî müslüman çoğunluk arasında büyük oranda yaygınlık kazanan Ehl-i beyt'e olan derin hürmettir. O dönemde hemen her köy ve kasaba, mâsum imam çocuklarını ya da Hz. Peygamber'in neslinden dindar bir torununun türbesini kendilerine mahsus yerel hac [ziyaret] mahalli ve keramet merkezi olarak hizmet vermek üzere ihdas etmiştir.⁵³ Sünnîlerin Ehl-i beyt'e bereketlerinden istifade etmek için bir vasıta olarak düşkünlükleri, Sünnîleri geniş bir araştırmaya ve Şiî imamlar vasıtasıyla nakledilen hadisleri rivayet etmeye sevk etmiştir; ancak Zehebî ve Molla Ali el-Kârî (ö. 1014/1606) gibi meslekten hadis âlimleri, bu tür [rivayetleri ihtiva eden] kitapların uydurma olduğuna hükmetmişlerdir. İran şehirlerinden olan bilhassa Kazvin'de, isnadlarını mâsum imamlar vasıtasıyla Hz. Peygamber'e dayandıran sekizinci imam Ali er-Rıza'nın (ö. 203/818) *es-Sâhife*'si, zühd maksadıyla geniş bir şekilde rivayet edilmiştir. Bunların çoğunun muhtevası "*Bilgi bir hazinedir; onun anahtarı ise soru sormaktır.*" şeklindeki nasihat türü zararsız şeylerdir.⁵⁴

Mâsum imamlar kanalıyla gelen bir isnadın gücü, bazen, bambaşka ve mucizevi rivayetlerle nakledilir. Büyük Sünnî hadis münekkidi İbn Hâtim er-Râzî'nin (ö. 327/938) bir defasında (bence yanlış olmakla beraber) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İbn Hâtim er-Râzî, Suriye'de yolda şuurunu kaybetmiş birine rastladı. O, hocalarından birinin "Şuurunu kaybetmiş birinin üzerine İmam Ali Rıza'nın bir isnadı okunursa okunan kişi iyileşir" dediğini hatırlamış, İbn Ebî Hâtim bunu uygulamış ve o kişi derhal iyileşmiştir."⁵⁵

Sünnî hadis meselesini müzakere ederken gördüğümüz üzere, Sünnî hadis münekkidlerine göre bir hadis râvisinin mezhebî bağlantısı, onun rivayette güvenilir olmasında sonuç itibarıyla pek önemli bir yer tutmaz. Siz sürekli olarak diğer uzmanlar tarafından onaylanan hadisleri rivayet ettiyseniz, sapkın inançlar bile sizi Sünnî hadis geleneğine iştirak etmekten men etmez. Abdurrahman b. Salih (ö. 253/849-50) ve Said b. Husaym (ö. 180/796-97) gibi Şiî eğilimleri bariz olan kimseler, bu sebeple *Sünen-i Nesâî* ve *Sünen-i Tirmizî* gibi temel Sünnî hadis kitaplarında saygın ve değerli râviler olarak hizmet görmüşlerdir. Teoride Sünnî hadis münekkidleri, mezhebinin dâisi olan Şiî râvilerin rivayetlerini kabul etme hususunda kendilerini sınırlandırmışlardır. (Zira bu Şiî râvileri, Şiâ lehine hadisler uydurmaya itebilir) ya da en azından Sünnî hadis münekkidleri, bu tür Şiî hadis râvilerine dayanan ve Hz. Ali lehine mesaj ihtiva eden hadisleri kabul etmezler.

notu].

53 Krş. Halm, s. 58-59.

54 *Müsned-i Ali Rıza*, s. 446.

55 er-Râfi, *et-Tedvin fi ahbâri Kazvin*, III, 482.

Gerçekte büyük muhaddis Müslim b. Haccâc'ın *Sahîh*'inde, Şii diye bilinen Adî b. Sâbit'ten (ö. 116/734) bir rivayet bulunmaktadır. Bu rivayete göre "Ali'yi sadece mümin olan sever ve ancak münafık Ali'den nefret eder."

Sünnî ve Şii hadis gelenekleri arasında, belli râvilerin kesiştiğini görürüz. Eban b. Taglib (ö. 140/757) Küleynî'nin *el-Kâfî*'sinde imamlardan rivayetleri görünen bir râvi olarak tanınmış ve sadık Kufeli bir Şii idi. Buhârî'nin *Sahîh*'i hariç diğer bütün Sünnî hadis kitaplarında da bu râvinin hadisleri bulunmaktadır. Abdullah b. Şübrüme, Kufe'de büyük bir kadı ve temel Şii hadis mecmualarında rivayetleri kullanılan bir râvi idi. Ayrıca o Sünnî kadılar arasında etkisi olan biriydi. Müslim ve Nesâî, hadis mecmularında onu bir hadis râvisi olarak kullanmışlardır.

Sünnîlerle Şiîler arasında etkili hadis münekkidleri hususunda nadiren bir örtüşme bulunmaktadır. İbn Ukde (ö. 332/944), Şi'a'ya ait *asılları* toplayan ve Şii râvilerin isimlerini kaydetmede öncü olan en önemli kişidir.⁵⁶ Bununla beraber o, zamanının Dârekutnî ve İbn Adiy gibi önde gelen Sünnî hadis münekkitlerinin övgüsüne mazhar olmuştur. Daha sonraki dönemde yaşamış İbn Sübkî (ö.771/1370) onu şeriatın hadis uzmanlarından biri diye adlandırmıştır.⁵⁷ İbn Ukde, sâdık bir Şii olmasına ve ara sıra Hz. Ebû Bekir ve Ömer'i kötölemesine rağmen bu, böyledir. İbn Ukde, kendi zamanının en etkileyici hafızasına sahipti. O, 850 bin hadis ezberlemişti, bunlardan 3 bini sadece Ehl-i beyt'ten gelenlerdi. İbn Ukde kendi memleketi Kufe'den ayrılmayı istediğinde, şahsi kütüphanesi, kendi tarafından muhafaza edilmiş altı yüz deve yükü kitaptan meydana geliyordu.⁵⁸ Sünnîler sadece İbn Ukde'nin hadis rivayeti üzerindeki otoritesini takdir etmekle kalmamışlar, ricâl tenkidinde ve bunun gelişiminde onun görüşlerine de değer vermişlerdir. Gerçekte Buhârî ve Müslim'in meşhur *Sahîh*'leri üzerine en erken değerlendirme, İbn Ukde tarafından yapılmıştır.

6. Şi'a'nın Ehl-i Sünnet'e Ait Hadisleri Kullanması

İmâmîyye Şi'ası, Sünnî Abbâsî hilafetinin gölgesi altında gelişti ve Selçuk Türkleri, Moğol İlhanlı Devleti ve Osmanlı Devleti gibi Sünnî devletlerin idaresi altında hayatîyetini devam ettirmek zorunda kaldı. Bilhassa Şiîlerin siyasî yükselmeyi başardıkları (XI. yüzyıl gibi ki, bu döneme Şii asrı denir; zira Şii Fâtımîler Mısır ve Suriye'de egemen oldukları gibi, Şii Büveyhîler de Irak ve İranda egemen olmuşlardır) dönemde bile yoğun Sünnî nüfus arasında Şiîler hâlâ azınlık hâlinde yaşıyorlardı. Şii âlimler Sünnîlere ait hadislerin kullanılmasını çok takdir

56 Kohlberg, Etan, "Al-'Usul al-'Arbaumie", s. 130-131.

57 Tâcüd-dîn es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye el-Kübrâ*, I, 314-316.

58 Zehebi, *Mizanü'l-İtidâl*, I, 137-138.

ediyorlardı. Bilhassa Ehl-i beyt lehine [Sünnî kaynaklı] rivayetleri, Sünnî muhalifleri ile olan tartışmalarda bir vasıta olarak yahut da İmâmîyye Şîası'nın Sünnî müslümanlar için bir tehdit olmadığına onları ikna etmek için kullanıyorlardı. Şîî âlim Radiüddîn İbn Tâvûs (ö. 664/1266) bu tür kullanımlar için kütüphanesinde *Sahîhayn*'in bir hülâsasını bulundurmıştır.⁵⁹ Böyle durumlarda Şîîler, kendi hadis tenkid metotlarını terk etmiş ve Sünnîleri ikna etme umuduyla Sünnîler tarafından kullanılan kaideleri ve ıstılahları kullanmışlardır.

Meselâ İbn Bâbeveyh, hadis imlâ meclislerinden birine Ebû Hüreyre vasıtasıyla Hz. Peygamber'den nakledilen bir hadisle başlamıştır. Hâlbuki Şîîler, Ebû Hüreyre'yi, Hz. Ali aleyhine hadis uydurarak Ali'nin halifelik hakkını gizleyen en büyük yalancı diye görmüşlerdir. Ebû Hüreyre'den zilhicce ayının on sekizinci gecesini oruçlu geçirmeyi ihtiva eden rivayet ıktibas edilmiştir. Zira zilhiccenin sekizinci günü, Gadîr Hum günü, Hz. Peygamber'in ashâbına kendisinden sonra Hz. Ali'nin onların mevlâsı olduğunu ilan ettiği gündür.⁶⁰ Onun bu çabası göstermektedir ki tarihte Ali b. Ebû Tâlib'den önce hiçbir kimseye Ali adı verilmemiştir. Kazvinli Şîî âlim Ebû Hüseyin Kazvinî (ö. 560/1165), *Sahîhayn*'dan ve diğer Sünnî hadis kitaplarından [bu konuya dayanak olabilecek bir] delile müracaat etmiştir. Kazvinî, muhaliflerine *Sahîhayn*'a bakmalarını ve Ali'nin adının arşın ayağı ve cennetin kapısı üzerinde "Hz. Muhammed'in kardeşi" diye yazılı olduğunu ifade eden hadisi bulacaklarını söylemiştir. Bunun her ikisi de dünya yaratılmadan evvel olduğu için Ali adıyla adlandırılan ilk insan Ali b. Ebû Tâlib'dir.⁶¹ Kazvinî'nin teşebbüsü hayranlık verici ise de muhaliflerini ikna edememiştir; zira ıktibas ettiği bu hadis, *Sahîhayn*'in hiçbir yerinde ve herhangi bir muteber Sünnî hadis kitabında geçmemektedir.⁶²

59 Kohlberg, Etan, *A Medieval Muslim Scholar at Work*, s. 324-325.

60 İbn Bâbeveyh, *Emâli*, s. 2.

61 Nâsirü'd-din el-Kazvinî, *Kitâbü'n-Nakd*, s. 576-578.

62 Hz. Ali'nin adının cennetin kapısında yazılı olduğuna dair hadis, Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbü Fezâilü-Sahâbe*'sinde de yer almaktadır. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü Fezâilü-Sahâbe*, II, 665.